

Egy 18. századi barokk falitéka restaurálása

Constantinescu Ecaterina – Lindner-Barth Katharina – Buda Andrei

1. kép. A falitéka a kisapoldi házban restaurálás előtt.

2. kép. A nyitott falitéka a kisapoldi házban restaurálás előtt.

A tárgyról

Kisapold (Apoldu Mic, Kleinpold, Szeben megye) település egyik szász lakóházát egy olasz állampolgár vásárolta meg. Az épületben több bútordarab volt, köztük egy, az utca felőli szoba falába foglalt falitéka (1-2. kép). Az új tulajdonost lenyűgözte a tárgy és úgy döntött, restauráltatja, anélkül, hogy sejtette volna, milyen meglepetésre számíthat.

Általában, a tékákat falba foglalták¹, ezért csak elülső, homlokzati részük volt látható, ezt díszítették, míg

a takarásban levő oldalfalak és a használatot szolgáló szekrénybelső egyszerűbb kivitelezésű volt. E bútortípust előszeretettel használták a szász közösségekben. Az igényesebb ételek és fűszerek tárolására szolgált. Mivel falba foglalták, a fal közelsége miatt a tékában levő hőmérséklet valamivel alacsonyabb volt.²

A kisapoldi falitéka több egymáshoz illesztett részből áll³ (1. ábra). Homloklapját két függőleges és két, ezeket fent és lent vízszintesen összekötő, egyenes lapolással egymáshoz ragasztott deszkából összeállított keret alkotja. A keret alsó, íves deszkája a helyszínen alig volt látható, több rétegben felhordott falfestés takarta (3. kép). A keret közepén felül íves, oldalt két zsanéron rögzített,

¹ A tékák eredete a tárolásra alkalmazott falifülkékre vezethető vissza, többféle változatuk alakult ki. A legkorábbi a fülkenyílását takaró ún. laptéka, melynek nincs dobozszerkezete. „A fejlődés folyamán a fal mélységébe vájt fülkét körös-körül és hátul kibélelték fával, vékony deszkákból készített oldalakkal és hátfallal s amikor végül ajtót is alkalmaztak rá, olyan volt az, mint a falba eresztett vagy befalazott szekrényke.” Cs. Sebestyén 1930. pp. 41. A különböző változatok elnevezése

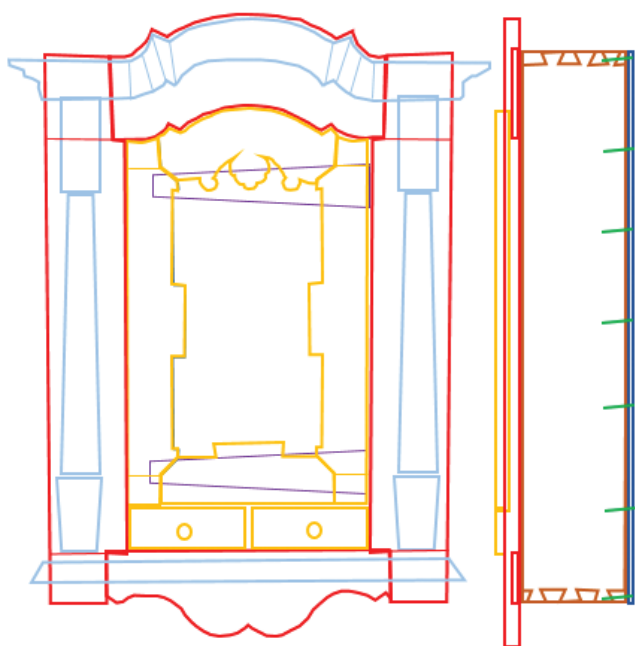
többnyire tükrözi elhelyezésétük mikéntjét: falitéka, saroktéka, padtéka vagy lábastéka.

² Malearov – Ștefan 2010. p. 35.

³ A téka magassága: 132 cm, szélessége: 89 cm, mélysége: széles 38 cm.

3. kép. A téka alsó, aalfestés rétegeivel borított íves elemének részlete.

1. ábra. A tékán alkalmazott kötések: — a homloklap keretének egyenes lapolású kötései, — az ajtó keretének egyenes lapolású kötései, — a homloklap keretére faszegekkel és ragasztással rögzített díszítések, — a szekrény belsejének illesztése ragasztott fecskefarok kötése, — a szekrény hátoldalának rögzítése ragasztással és faszegekkel, — a hátoldalt rögzítő faszegek, — hevederek az ajtólap hátoldalán.

kulcsra zárható ajtó foglal helyet. Az ajtót két deszkából állították össze, ezek ragasztott lapkötését a hátoldalon két keresztléc erősíti, elülső részén profizott lécekkel határolt, fent faragással díszített betétmező van. Az ajtó alatt két kis fiókot helyeztek el. A festett homloklapot – más barokk stílusú tékákhoz hasonlóan⁴ – profizott lábazati és koronázó tagokkal ellátott két esztergált fé-

loszlop díszíti, tetejét pedig – a szekrényrészre is ráülő – íves, profizott párkány zárja le. A téka szekrényrészét⁵ négy, egymáshoz derékszögben fecskefarok csapolással összeállított deszkából készült keret alkotja, ennek éleihez illesztették merőlegesen, faszegekkel és ragasztóval, a homlokzati részt és a hátoldalt. A szekrénybelsőben három polc van, melyek közül az alsót szélesebb deszkából készítették, úgy, hogy az ajtónyílástól balra és jobbra a szekrénybelső mélységének megfelelően alakították, míg az ajtónyílásnál a polc kiér a homloklap síkjáig (2. kép).

A falitéka állapota

A tárgy jó megtartású volt, a fecskefarkos illesztések ragasztása megfelelőnek bizonyult, azonban a hátoldal deszkái között hosszanti rések látszottak és repedések keletkeztek a faanyagban. A falba ágyazott szekrényrész külső felületét habarcsmaradékok borították, a belsejében és a polcokon zsíros szennyeződések voltak. A felületeken nagy mennyiségű por rakódott le. A homloklapot barnára festették át. Az átfestésre utaltak az ajtón surlófényben megmutakozó virágmotívumok, valamint a profilléceken a sötét festékréteg hiányainál láthatóvá vált vörös festés. A féloszlopok talpzatának alsó része hiányos volt. A fiókokon használatból eredő kopás volt megfigyelhető. A homloklap festése az ajtótól balra, a nyitásnál, szintén a használat miatt erősen megkopott. A tárgy felületének többi részén csupán néhány helyen volt kissé hiányos a festés, ezeken a területeken a faalapig levált. Az ajtó központi részén a festékrétegek a fa szálirányával egyezően berepedeztek (4. kép). A tékát borító átfestés és ennek kopottsága rontotta a tárgy esztétikai értékét.

A szintén lefestett fémrészeket – a zárbetétet, a díszes zár címert és a sarokvasakat, valamint azok a homloklapon levő szintén díszes rögzítő pajzsait – helyenként korróziós termékek borították, a sarokvasak a használat miatt megkoptak. Az eredeti kulcs hiányzott.

Vizsgálatok

A téka felületén surlófényben megfigyelhető kidomborodó ecsetvonásokból (1. kép) következtetni lehetett arra, hogy a tárgyat átfestették, ezért röntgenfelvételeket készítettünk⁶ (5. kép), melyeken virágminták rajzolódtak ki, amiket szabad szemmel csupán sejteni véltünk.

Anyagvizsgálatra sajnos kevés lehetőségünk volt. Az átfestés eltávolítása után, az egyik fiók oldaláról apró mintákat vettünk, melyeket a rétegszerkezet, az alapozás, a fiókon látható zöld és a piros pigment, valamint a faanyag meghatározására használtunk. A mikrokémiai tesztek⁷ alapján a zöld pigment réz alapú zöldként viselkedett (só-sav hatására elbomlott, melegítésre pedig megfeketedett);

⁴ „A barokk stíliú tékákban az oromzatot szegélyező S-alakú faragott párkányon kívül gyakran találni a szekrény két szélén két oldalt ráerősített karcos oszlopcskákat a megfelelő lábazati és koronázó tagozatokkal. Ez utóbbi típusú tékákban igen gyakori az alsó részén található külön kis kihúzó fiókocskák.” Cs. Sebastyén 1930. p. 46.

⁵ A díszes homlokzat mögé rögzített szekrényrész méretei megegyeznek a homloklapéval, csupán a magassága alacsonyabb.

⁶ A röntgenfelvételek a nagyszabedbeni gyermekkorházban készültek.

⁷ Plesters 1956.

4. kép. A fa szálirányával egyezően berepedezett festés.

a piros pigment a miniumra (ólom-tetra-oxid)⁸ jellemzően reagált (sósavval megcseppentve fehér ólom-klorid csapadék képződött); az alapozás kalcium-karbonátnak (kréta) bizonyult (sósav hatására erős pezsgéssel feloldódott).⁹ A festékrétegek keresztmetszet vizsgálatához a mintát kétkomponenses epoxigyantába ágyaztuk¹⁰, majd szikével szeleteltük és sztereómikroszkóppal figyeltük meg a rétegek felépítését (6. kép).

A famintából kereszt- és húr irányú metszeteket készítettünk, melyek alapján a fát közönséges jegenyefenyőként (*Abies Alba*¹¹) határoztuk meg.

A restaurálás munkamenete

A tárgy fotódokumentálását már a helyszínen elkezdtük (1-2. kép) és tovább folytattuk a restaurátor-műhelyben. A fotózás és a tárgy részletes állapotfelmérése után a farészek tisztítására irányuló teszteket végeztünk. Többféle oldószerkeveréket¹² próbáltunk ki (1. táblázat, 7. kép),

⁸ Istudor 2011. p. 145.

⁹ Guttman 2018.

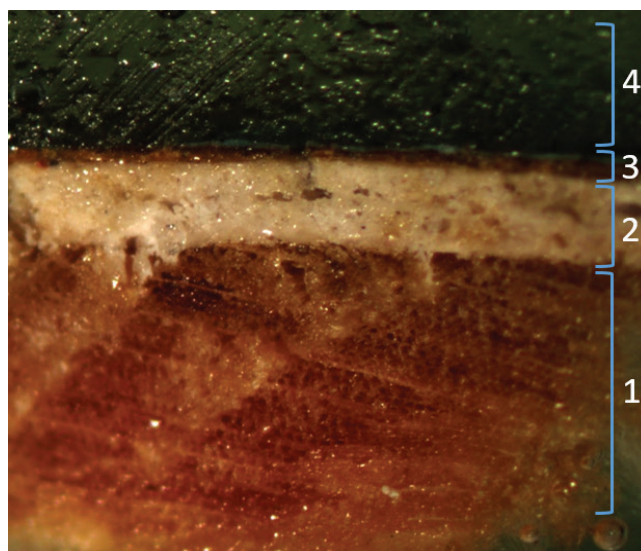
¹⁰ Bison Epoxy, 5 perces két komponensű ragasztó műgyantát alkalmaztunk a beágyazáshoz

¹¹ Ghelmeziu – Suci. pp. 121-200.

¹² Istudor 2011. pp. 261- 274.

5. kép. Az ajtó középrészéről készült röntgenfelvétel.

6. kép. Rétegszerkezet: 1. fa; 2. krétaalapozás; 3. festékréteg és bevonat; 4. beágyazáshoz használt műgyanta (a mintavétel az átfestés eltávolítása után történt).

melyeket vattapálcikákkal dörzsöltük a felületre. A lera-kódások az etanoltartalmú keverékekre reagáltak legjobban, ezért a legjobb eredményt mutató és legkevésbé toxikus 1:1 arányú etanol és víz keveréke mellett döntöttünk. A röntgenfelvétel egy virágmintás festés jelenlétére utalt az átfestés alatt, ezért úgy döntöttünk, oldhatósági teszteket végzünk a felső festékréteg eltávolítására.

Az oldódási próbák eredménye alapján (2. táblázat, 8. kép), dimetilformamid (DMF)¹⁴ és nitrohígító¹⁵ 1:1-es térfogatarányú keveréke mellett döntöttünk, melyet pa-

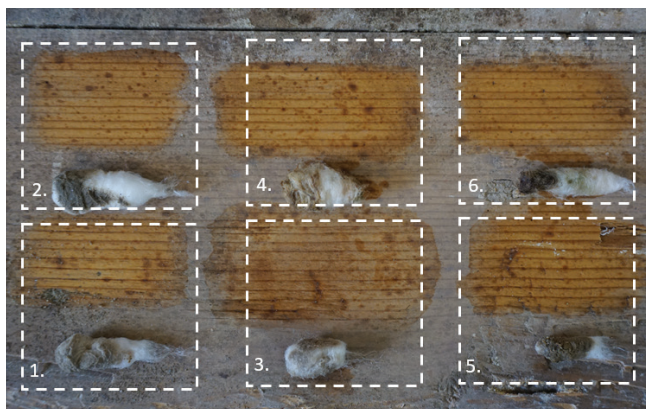
¹³ A C 2000 tisztítószer, anionos és nem ionos felületaktív anyagok, szervesetlen anyagok és stabilizálók vizes emulziója; forgalmazó CTS Nagyszeben. Technikai lapját lásd <https://www.ctseurope.com/en/scheda-prodotto.php?id=2655> (letöltve: 2020.08.06.)

¹⁴ ≥ 99%; forgalmazó CTS Nagyszeben.

¹⁵ Diluans nitro: toluol, aceton, izopropanol és etilacetát alapú oldószerkeverék; Policolor Automotive.

	Keverék	Összetevők	Térfogatos keverési arány
1	Víz	Desztillált víz	-
2	Alkoholos víz	Víz + 96%-os etanol	1:1
3	Ammóniás víz	Víz + 25%-os ammónia	200 ml +10 csepp
4	Alkoholos, ammóniás víz	Víz + 96%-os etanol + 25%-os ammónia	200 ml + 100 ml + 10 csepp
5	Alkoholos víz és C 2000 ¹³	Víz + 96%-os etanol + C 2000	100 ml + 100 ml + 10 ml
6	Ammóniás víz és C 2000	Víz + 25%-os ammónia + C 2000	100 ml +10 csepp + 10 ml

1. táblázat. A farészek tisztításához kipróbált oldószerkeverékek.

7. kép. A farészek tisztítási tesztjei nedves állapotban.

	Keverék	Összetevők	Térfogatos keverési arány
1	D	DMF	-
2	D-X	DMF + xilol	1:1
3	D-T	DMF + toluol	1:1
4	D-A	DMF + aceton	1:1
5	D-ND	DMF + nitro hígító	1:1
6	D-AE	DMF + etil acetát	1:1

2. táblázat. Az átfestés eltávolításához kipróbált oldószerkeverékek.

8. kép. Az átfestésréteg oldhatósági tesztjei nedves állapotban.

mut textildarabkákkal pakolásként alkalmaztunk, mert a vattapálcikás módszer nem volt kielégítő. A pakolást poliészter fóliával fedtünk le¹⁶ és 5 percig hagyunk hatni. A pakolás eltávolítása után, a felduzzadt átfestésréteget az oldószerkeverékkel átítatott ecsettel (9. kép), majd oldószeres vattapálcikákkal távolítottuk el (10. kép), végül pedig a feltárt felületeket etanollal töröltük át.

A kevés helyen felvált eredeti festékréteget japánpapírral és 5%-os halenyvvel rögzítettük, majd meleg spatulával helyre vasaltuk. Az átfestés eltávolítása után egy megsárgult bevonatréteget találtunk, mely rontotta az eredeti festékréteg képét, ezért elvékonyítottuk (11. kép). Ehhez, oldhatósági próbák alapján, az egyenlő térfogatarányban kevert víz-etanol keverék bizonyult megfelelőnek, 200 ml oldathoz 10 csepp 25%-os ammóniát is adagoltunk.

A pilaszterek lábazatának aljáról hiányzó részt az eredetinek megfelelő faanyaggal pótoltuk, figyelembe véve a szélirányt (12. kép). A kiegészítéseket 20%-os nyúlenyv oldattal rögzítettük, kézi szorító nyomása alatt, melyet 24 órán át alkalmaztunk. A fa pótlás alapozását hegyi kréta és 6%-os halenyv oldat keverékével végeztük.

A festékréteget hiányait csak kevés helyen tömítettük, ott, ahol esetleges károsodásnak volt kitéve, illetve ahol a hiány zavarta a felület esztétikáját; a tömítéshez hegyi kréta és 6%-os halenyv oldat keverékét használtuk.

A retust akvarellfestékekkel¹⁷, pontozásos megkülönböztető retussal (ritocco) végeztük, a tömített részeken és azokon a felületeken, ahol a teljes festékréteg hiányzott. A lakkozáshoz 10%-os, terpentinben oldott dammárgyantát használtunk, melyet egy finom szűrő, széles ecsettel, két rétegben hordtunk fel a felületre.

Az ismertett beavatkozásokkal párhuzamosan elvégeztük a fémelemek lebontását, majd ezekről is eltávolítottuk az átfestést, ugyanazt az oldószerkeveréket alkalmazva, mint a festett felületek esetén. A korróziós termékek eltávolítása végett a fémelemeket 20%-os ortofoszforsavban áztattuk 10 percig, majd folyó víz alatt finom fémkefével átsúroltuk.¹⁸ Ezután Ballistol[®], hideg barnító oldattal¹⁹ kezeltük, megszáritottuk, majd felüle-

¹⁶ Polietilén-tereftalát (PET) alapú hőre lágyuló fólia; forgalmazó CTS Nagyszeben.

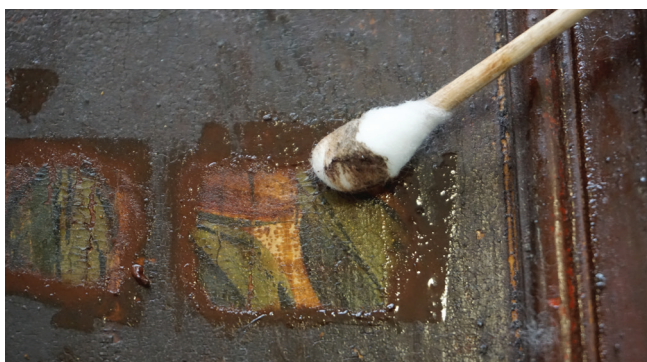
¹⁷ St. Petersburg orosz akvarellfesték.

¹⁸ Sandu – Dima. pp. 22-33.

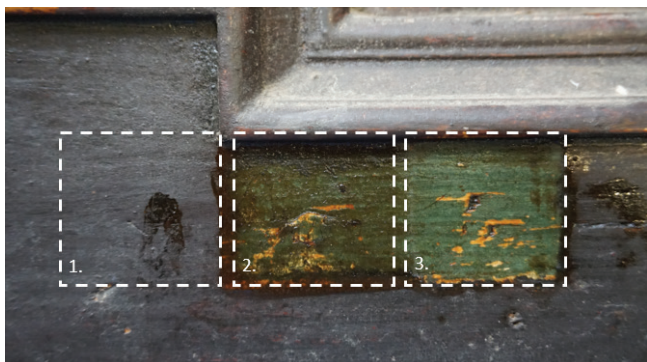
¹⁹ Szelén-dioxid tartalmú barnító oldat.

9. kép. A felduzzadt átfestés eltávolítása oldószeres ecsettel.

10. kép. A felduzzadt átfestés eltávolítása oldószeres papálcikkákkal.

11. kép. A festett felület egy részlete: 1. portalanítás után;
2. az utólagos festékréteg eltávolítása után;
3. az eredeti festékrétegen levő bevonat elvékonyítása után.

tüket Ballistol® olajjal²⁰ kentük át. A zár visszaszerelése után találtunk egy olyan kulcsot, mely működteti a zárat.

A restaurálás eredménye

A restaurálás során eltávolított átfestés alól színre kerültek a csodálatos festett részletek (13-14. kép). Az ajtó sárga alapszínű középmezéjének alsó részében egy olaszorsót ábrázoltak, ebben egy szív alakú gyümölcsöt és egy gazdag, piros, sárga és kék tulipánokból, valamint rózsákból kialakított csokrot festettek. Kiderült, hogy a tékaalap, a fiókgombok és a profizott keretések vörösre festettek,

12. kép. Fakiegszítések a jobb oldali pilaszter talapzatának alsó részén.

míg az ajtókeret és a fiókok alapszíne zöld. A féloszlopok és az alsó párkány márványozottak, a felső párkány, ahogy az oszlopok talapzatai és fejezetei is, sávosan zöld, sárga és vörös festésűek.

Végül, de nem utolsó sorban, láthatóvá vált a tékaalap felső részén, a párkány alatt középen egy dátum: 1.7.8.2. alatta két oldalt pedig minden bizonnyal a megrendelő, az eredeti tulajdonos neve, Christian Sturm.

A helyi szász közösség segítségével megtudtuk, hogy a Sturm család jómódú, tiszteletnek örvendő család volt. Úgy tudják Christian Sturm landler volt, 1781-ben házasodott, majd a következő évben rendelte ezt a bútordarabot egy asztalosműhelytől. A tárgy formáját és festését elemezve, melyek valószínűleg német hatást mutatnak, megállapíthatjuk, hogy a falitéka ezekből a szempontokból rendhagyó, láthatóan különbözik a többi festett tékától, melyeket ebben az időszakban készítettek Erdélyben.²¹

A tárgyat nem távolították el a falból 1782 óta, közel kétszáznegyven éven át eredeti helyén volt 2019-ig, amikor restaurálásra került. Más bútorokkal ellentétben, mint például, padok, ágyak, asztalok, fogasok, melyek könnyen szállíthatók, a falba foglalt tékák sajátos tárgyak, nehezen költöztethetők, ezért általában azokban a házakban maradnak, ahová első tulajdonosuk beépítette. Természetesen, igen ritkán az ilyen típusú falitékák költöztetésére is találunk példákat. A klasszicista elemeket tartalmazó későbarokk falitéka egy gazdag család lakóházának bútortárához tartozott, és a ház restaurálása után, a restaurált tárgy eredeti helyére kerül majd vissza.

Köszönetnyilvánítás

Hálásak vagyunk Văcariu Dana és Guttman Márta műtárgyvizsgáló vegyészeknek, valamint Bucşa Livia műtárgyvizsgáló biológusnak a vizsgálatok elvégzésében és az eredmények kiértékelésében nyújtott segítségükért.

Köszönjük dr. Şofariu Cipriannak a röntgenfelvételt, Malearov Simona muzeológusnak a falitéka kutatásában nyújtott támogatását, dr. Kovács Petronella értékes hozzájárulását a tanulmányhoz.

Fordította: Guttman Márta

²⁰ Természetes olajkeverék.

²¹ Malearov – Ştefan 2012. pp. 32-39.

A tanulmányban közzétett felvételeket Ecaterina Constantinescu (1-2. kép) és Andrei Buda készítette.

IRODALOM

- CAPESIUS, R. (2015): Pictura de mobilier la sașii transilvăneni. Ed. Honterus, Sibiu.
- CENNINI C. (1977): Tratatul de pictură. Ed. Meridiane, București.
- CS. SEBESTYÉN Károly (1930): Falitéka. In: Népünk és Nyelvünk. Második évfolyam. Kiadja A Szegedi Alföldkutató Bizottság. pp. 41-46. http://acta.bibl.u-szeged.hu/39086/1/nepunk_002.pdf (leöltve 2020.08.08.).
- DANCU, J. (1966): Restaurarea icoanelor pe lemn și pe sticlă. București.
- GHELMEZIU, N. G. – SUCIU, P. N. (1959): Identificarea lemnului. Ed. Tehnică, București.
- GUTTMANN, M. (2009): Tendințe în conservare preventivă. Ed. Astra Museum, Sibiu.
- GUTTMANN M. (2018): Investigații fizico-chimice, notițe de curs. Universitatea „Lucian Blaga”.
- ISTUDOR, I. (2011): Noțiuni de chimia picturii. Ed. ACS, București.
- MALEAROV, S. - ȘTEFAN, C. (2012): Mobilier Pictat Transilvănean. Ed. Astra Museum, Sibiu.
- PLESTERS, J. (1956): Cross-section and Chemical Analysis of Paint Samples. In: Studies in Conservation Vol. 2. Issue 3. pp. 11-155.

- SANDU, I. – DIMA, A. (2002): Restaurarea și conservarea obiectelor metalice. Ed. Corson, Iași.
- SÂNDULESCU-VERNA, C. (2000): Materiale și tehnica picturii. Ed. Marineasa, Timișoara.
- THOMPSON, D. (2004): Practica picturii în tempera. Ed. Sophia, București.
- THOMPSON, D. (2006): Materiale și tehnici de pictura în Evul Mediu. Ed. Sophia, București.

Constantinescu Ecaterina

Festett fa restaurátor
SC RESTORIS SRL
550215 Sibiu, Moara de scoarță 23/9
Tel.: +40-742-059247
E-mail: katy.const123@gmail.com

Lindner-Barth Katharina

Festett fa restaurátor hallgató
Universitatea ”Lucian Blaga”
550024 Sibiu, Bul. Victoriei 10
Tel.: +40-728-401946
E-mail: katasophie.barth@gmail.com

Buda Andrei

Festett fa restaurátor hallgató
Universitatea ”Lucian Blaga”
550024 Sibiu, Bul. Victoriei 10
Tel.: +40-722-489626
E-mail: andrei.buda@ulbsibiu.ro

13. kép. A falitéka restaurálás előtt.

14. kép. A falitéka restaurálás után.